

Fyra frågor om miljö och samhälle

- En diskussion om åtgärder för att minska miljöproblemen

Med efterord av Örjan Nyström

RAPPORT #68

Fyra frågor om miljö och samhälle

- En diskussion om åtgärder för att minska miljöproblemen

med efterord av Örjan Nyström

Medverkande:

Thomas Sterner, professor i miljöekonomi vid Göteborgs Universitet

Johan Lönnroth, före detta vice ordförande i Vänsterpartiet och docent i nationalekonomi vid Göteborgs Universitet

Håkan Bernhardsson, statsvetare

Rikard Ledin da Rosa, hållbarhetsstrateg och ledamot i Göteborg stads miljö och klimatnämnd samt västerhavets vattendelegation

Viktoria Janovskis, ledamot i styrelsen för Naturskyddsföreningen i Göteborg

Cecilia Dalman Eek, nationell vindkraftssamordnare och före detta miljö- och stadsbyggnadspolitiker i Göteborg.

Tankeverksamheten har satt ihop fyra frågor om miljön och om hur miljöproblemen hänger ihop med samhälle och ekonomi. Vi har skickat frågorna till personer som har insyn i och kunskap om dessa områden. Frågorna är avsedda att fånga upp tankar om miljöåtgärder i samhället, möjligheterna att genomföra miljöåtgärder och i vilken grad det finns behov av dem.

Den första frågan i enkäten handlar om tillväxt, och är tänkt att anknyta till en del av de argument som förekommer i miljödebatten. Man skulle kunna tänka sig att vi, inför valet om jordens ekosystem och ekonomisk tillväxt, genast borde välja bort den ekonomiska tillväxten. Men, vilket går att utläsa av de flesta svar i enkäten, är det inte så enkelt.

Den andra frågan är nära besläktad med den första men riktar sig mer specifikt till diskussioner om begreppet *decoupling* eller *frikoppling*, vilket handlar om möjligheterna att bryta sambandet mellan tillväxt och miljöbelastning. Det är omdiskuterat om det över huvud taget fungerar. Svaren på denna fråga ger argument både för att frikoppling fungerar och för att frikoppling inte fungerar, vilket talar för att frågan om frikoppling eller inte är alltför enkelt ställd.

Den tredje frågan berör de ekonomiska styrmedlen för klimatomställningen, till exempel de på flera håll använda medlen koldioxidskatt och utsläppsrätter. Men även om hur man kan förankra klimatet i handelspolitiken.

De flesta svar är positiva till koldioxidskatt och utsläppsrätter, men påpekar också att de måste kompletteras, exempelvis genom att miljövänliga alternativ blir billigare. Dessutom påpekar flera att alla dessa styrmedel måste genomdrivas på global nivå.

Den fjärde frågan handlar om de demokratiska problem som kan uppstå när man genomför miljöåtgärder. Flera av svaren på denna fråga tar upp rättviseaspekter.

1. I miljödebatter ser man ibland argument om att slopa den ekonomiska tillväxten, men går det att slopa tillväxten för klimatets skull? Hur skulle man göra, och vad skulle det leda till?

Thomas Sterner: Det finns inte direkt någon knapp på finansdepartementet som stoppar tillväxten. Tillväxten liksom inflation är ett resultat i ekonomin, inte något som är lätt att styra.

Givetvis vore det ändå möjligt att försöka minska tillväxten men jag tror inte att det är det bästa strategin- Istället tycker jag man skall styra tillväxten till de sektorer där den behövs mest för välfärd och skapar minst problem för klimatet.

Johan Lönnroth: Jag anser att en ska skilja på materiell tillväxt av varor som brukar ändliga resurser och som kan och bör begränsas genom återvinning och hög moms eller punktskatter å ena sidan och tillväxt av tjänster inom utbildning, vård, omsorg och kultur som kan öka hur mycket som helst utan att skada miljön å den andra. Det stora problemet är att för jämlikhetens skull bör dessa tjänster i huvudsak finansieras via skatter. Och med rörliga skattebaser – särskilt kapitalet söker ständigt efter att placeras i stater med låg eller obefintlig skatt – är det svårt för särskilt små nationalstater av Sveriges sort att klara detta. Därför behöver vi internationella avtal om lägsta skattenivåer och stängda skatteparadis. Denna internationella samordning gäller också punktskatter och momssatser. Kapitalmakten söker också här efter stater att investera i där dessa skatter är låga.

Håkan Bernhardsson: Jag undrar om det ens räcker att stoppa den ekonomiska tillväxten för att rädda klimatet, med tanke på de enorma och ohållbara utsläppen redan idag. Att slå sönder fossilindustrin på ett för breda massorna tolerabelt sätt kommer å andra sidan kräva en väldig tillväxt inom

produktionen i den gröna sektorn. I korthet behöver vissa sektorer krympa, medan andra växer till under själva omställningen.

På lite längre sikt är jag emellertid skeptisk till att enbart begränsa tillväxten av produktionen av varor som kräver ändliga resurser, eftersom samhällsekonomin är så invecklad. I princip all produktion av varor och tjänster kommer åtminstone att kräva sin beskärda del energi, och tillväxten av sådan produktion måste åtminstone ske i samklang med tillväxten av produktionen av förnybar energi. Jag har svårt att se att det är möjligt att, likt Johan Lönnroth föreslår, lyckas bara öka produktionen av tjänster inom sektorer som inte skadar miljön, eftersom ekonomiska resurser som läggs på produktionen av icke-miljöfarliga tjänster lär spilla över på sektorer som kräver mer resurser, när exempelvis omsorgspersonalen ska spendera sin lön.

Generellt sett tror jag även att stora delar av tjänstesektorns klimatpåverkan underskattas. Bara idag konsumerar internet någonstans kring en tiondel av all världens elektricitet. Flera tekniska innovationer som väntar runt hörnet lär öka den digitala sektorns elförbrukning ytterligare: en enda transaktion med den digitala valutan bitcoin kräver så mycket datorkraft för att verifieras att elförbrukningen motsvarar vad ett amerikanskt hushåll konsumerar under 22 dagar. Hela bitcoin-ekosystemet har samma ekologiska fotavtryck som hela den nyzeeländska ekonomin.

Sammanfattningsvis tror jag på lite längre sikt att det är omöjligt med en tillväxt som överstiger tillväxten av produktionen av förnybar energi. På kort sikt kommer klimatomställningen kräva tillväxt av en grön sektor, tillsammans med en nedväxt av fossilindustrin.

Rikard Ledin da Rosa: Precis som tidigare skribenter pekar på har vi ett system som i grunden är ohållbart. En fortsatt tillväxt utifrån dagens premisser är inte ett långsiktigt alternativ. Ser vi då på ”slopad tillväxt” finns det enligt mig en kritisk faktor som vi behöver ta hänsyn till, och det är tiden. Två månader efter FN:s klimatmöte COP25 i Madrid och en månad in i FN:s Decade of Action kan vi konstatera att utmaningarna med att lösa de

globala klimatproblemen aldrig har varit större. Med behovet av att minska våra utsläpp med 85 procent till 2045 kan vi konstatera att Sverige har 10,7 miljoner ton CO₂ kvar i utsläpp innan vi har överskridit vår budget. Med nuvarande utsläppstakt når vi den gränsen inom åtta år. Diskrepansen mellan vad vetenskapen kräver för att vi ska undvika irreversibla klimatförändringar och vad världens ledare lyckas åstadkomma vid förhandlingsbordet är fortfarande alldeles för stor. Och i veckan presenterade tidskriften Nature nya scenarier som trots en utplaning av utsläpp pekar på att vi kommer gå mot 2 till 3 graders uppvärmning till 2100. Med bakgrund av detta anser jag i likhet med Håkan Bernhardsson att vi på kort sikt måste använda oss av det ekonomiska system vi har för att ställa om. Detta blir än viktigare om vi tänker in resultaten från Svenska statens ”klimatpolitiska vägvalsutredning” där det stora behovet av innovation och tillväxt inom CCS och framförallt Bio-CCS slås fast. Eller behovet för vissa stater att få öka sin materiella levnadsstandard. Men med det sagt behöver vi också tänka långsiktigt, och när vi har nått de globala målen 2050 behöver vi påbörja nästa omställning. En global välfärd utan tillväxt.

Viktorija Janovskis: Ekonomisk tillväxt är beroende av naturens resurser, vilka inte är oändliga. Ekonomisk tillväxt behöver därför på ett eller annat sätt slopas om vi vill ha en planet som funkar för kommande generationer. Gör det inte det kommer det att komma till en punkt då samhället på ett eller annat sätt kraschar.

När en går runt i stan och pillar på sin mobil tänker en inte att det påverkar miljön. Men mobilen i sig, från tillverkning, till varje googling som belastar serverhallar, allt har stor miljö- och klimatbelastning. Detta belyser även Håkan Bernhardsson i sitt svar. Städerna avskärmar oss inte från vår påverkan på naturresurserna, vi ser bara inte effekten direkt.

Det handlar inte bara om att slopa ekonomisk tillväxt, det handlar om att tänka om. Vi tror att vi kan lösa klimatproblemet med samma medel och

med samma samhällsstrukturer och styrmedel som vi har idag, men det går inte. Vi måste tänka annorlunda om vi ska kunna ha ett samhälle som inte är beroende av ekonomisk tillväxt (=utarmning av naturen). Men det alternativa samhället måste komma samtidigt. Det måste finnas ett alternativ som ersätter kapitalismen så att vi, till skillnad från vad Thomas Sterner säger, kan frigöra oss från den.

Cecilia Dalman Eek: För att ställa om till hållbarhet måste flera olika branscher snabbt öka sin tillväxt och andra – som fossilindustrin - måste snabbt avvecklas eller ställas om i den mån det är möjligt. Frågan är därför inte så enkel att det går att svara ja eller nej om tillväxt och hållbarhet framför allt när det gäller klimatinsatser.

Ett belysande exempel är sektorn energiproduktion. För att klara klimatförändringarna måste både kapitalet och den samlade arbetsstyrkan ställas om från jobb i produktion av fossilenergi till jobb i hållbar energiproduktion som vindkraft, solkraft och andra hållbara energikällor. Det betyder en betydande ökning av tillväxten inom hållbar energiproduktion och ett stopp i produktionen av fossilenergi. Samtidigt krävs också att den stora potentialen för energieffektiviseringar tas tillvara. Det görs bäst med isolering, nya tjänster för systemoptimering och användning av bättre styrverktyg som ventiler, kontrolldon etc. Det innebär att omställningen kommer att innebära tillväxt för att ställa om till hållbarhet.

Samma villkor gäller för all produktion av varor och tjänster. Det betyder alltså att vissa branscher behöver öka och det snabbt, medan andra branscher måste ställas om eller avvecklas. Om ”tillväxt” enbart beräknas som summan av förändringarna säger det ungefär lika mycket som den välkända personen med ena foten i en hink med iskallt vatten och den andra i en hink med kokhett.

Johan Lönnroth: *(Tankeverksambetens anmärkning: svarar på Håkan Bernhardssons undran om hur man ska lyckas med att bara öka produktionen av tjänster inom sektorer som inte skadar miljön, eftersom ekonomiska resurser som läggs på produktionen av icke-miljöfarliga tjänster lär spilla över på sektorer som kräver mer resurser, när exempelvis omsorgspersonalen ska spendera sin lön).* Ja detta är ett generellt fenomen att om en miljövänlig tjänsteproduktionen - typ vård, skola omsorg - ökar så ökar också lönerna och konsumtionen för de som arbetar där. Å andra sidan krävs ökade skatter som finansierar dessa tjänster vilket innebär lägre löner och vinster i den privata sektorn vilket leder till lägre konsumtion och miljöeffekter där.

2. Går det att bibehålla samhällets produktionsförmåga med minskad förbrukning av naturresurser i allmänhet, och minskade CO₂- utsläpp i synnerhet? Hur skulle man gå tillväga? Vilka följder skulle det få?

Thomas Sterner: Ja man kan i stort sett behålla produktionsförmågan genom att styra produktionsteknologi (och konsumtionsval) med hjälp av styrmedel – till exempel prissättning, som minskar CO₂-utsläppen

Johan Lönnroth: Det finns miljövänligare produktionsteknik för nästan all sorts produktion, men för att den ska användas krävs det att den inte är väsentligt dyrare än dagens. Handel med utsläppsrätter är en effektiv metod om teknikskiftet är relativt enkelt. Ett exempel är när svavelutsläppen mer eller mindre försvann från raffinaderierna i USA när handel med svavelutsläppsrätter genomfördes. Det är svårare med växthusgaser där tekniken på flera områden är svår genomförbar eller obefintlig. När alternativ miljövänlig teknik inte finns bör det finnas gränsvärden. Även förbud mot viss produktion är nödvändigt.

Håkan Bernhardsson: Om dyrare, men miljövänligare produktionsteknik ska implementeras utan att påverka produktionsförmågan är den enda logiska

slutsatsen jag lyckas dra att storleken på profiten behöver bli mindre (för de flesta andra sätten att kompensera för dyrare produktionsteknik hamnar slutnotan ändå på konsumenten). Utan att förändra maktbalansen mellan arbete och kapital har jag svårt att se att kapitalet skulle gå med på något sådant frivilligt. Jag ska inte gå in för djupt på detta spår eftersom jag kommer att återkomma till det under fråga 3. I praktiken lär produktionsförmågan ta en del smällar av klimatomställningen.

Rikard Ledin da Rosa: Ja och nej. Utifrån ett globalt perspektiv kommer produktionsförmågan för olika sektorer att behöva förändras. Detta måste i sin tur hänga ihop med omställningen som kopplar till Parisavtalet. För att bygga vidare på resonemanget från Håkan Bernhardsson tror jag att just balansen mellan arbete och kapital är en sådan väsentlig fråga att diskutera här och vi behöver börja diskutera hur vi styr och driver bolag idag för att kunna ställa om systemet på lång sikt.

Men samtidigt tror jag vi behöver definiera ”produktionsförmåga” närmare innan vi kan gå djupare in, samt diskutera frågan på kort och lång sikt.

Viktoria Janovskis: Vi kan inte fortsätta förbruka energi och producera varor i den takt som vi gör idag. Vi behöver energieffektiviseringsåtgärder och energi som har producerats nära energiförbrukningen och varor som har producerats nära konsumenterna, men vi måste också vara beredda på att vår levnadsstandard blir lägre.

Om energiproduktionen sker nära energiförbrukningen minimeras risk för att energi går till spillo och det bidrar även till högre försörjningstrygghet.

3. Det finns några huvudlinjer när det gäller generella ekonomiska styrmedel för klimatomställningen. Dels en global koldioxidskatt, dels en utveckling och globalisering av systemet med handel med utsläppsrätter, dels att förankra klimatet i handelspolitiken (ex

handelsrestriktioner för länder som inte uppfyller kraven). Vad tror du om detta?

Tomas Sterner: Högt pris på CO2 är huvudsaken. Resten är sekundärt. Border tax adjustment eller andra styrmedel kan användas för att minska risken för carbon leakage men man bör vara försiktig. Sverige, exempelvis, är inte betjänt av handelskrig. Sverige ensamt – och även EU ensamt, kan vara för små för att framgångsrikt använda dessa handelspolitiska styrmedel.

Johan Lönnroth: När det gäller bensinskatter och CO2 hänvisar jag till Thomas Sterners inlägg i ETC 2017. Tullar och andra handelshinder kan vara ett vapen mot stater som vägrar godta krav på miljövänlighet. Om exempelvis britterna i nu pågående förhandlingar med EU kräver att få producera och exportera miljöfarliga varor till EU kan det vara läge för EU att hota med tullar. EU ville ju också införa en flygskatt men det stoppades av USA och Kina som vägrade att betala skatten när deras flygbolag flög ut ur eller in i EU. Därför måste flygskatten vara global.

Håkan Bernhardsson: Här vill jag vara fräck nog att börja med ett sidospår: med vilka maktmedel ska vi implementera något i stil med en global koldioxidskatt, när de flesta stater inte ens lyckas tygla kapitalet till att anpassa sig efter jordens resurser hemmavid? Trots föreställningen om USA:s grundlag som en av de starkaste när det kommer till att skydda individuella rättigheter och äganderätt, så har ju brytningen av skifferolja, s.k. fracking, knappast stoppats, trots att den exempelvis förgiftat stora vattentäkter och tvingat människor flytta från sina hem. Det senaste decenniets framväxt av brytningen av skifferolja har gjort USA självförsörjande på olja för första gången på 75 år. Fossilkapitalet är under nuvarande maktförhållande mellan arbete och kapital så okuvligt att en rejäl rubbning av maktbalansen kommer att krävas för att ens kunna börja införa de koldioxidskatter som är nödvändiga för klimatomställningen. Det traditionella sättet att rubba denna

balans har varit med strejken som vapen, och kanske borde dagens fossilkapital se skolstrejkerna som en hot om hur det kan bli när Gretas generation kommer in i arbetslivet.

Om en förändring av maktbalansen kommer till skott på bekostnad av fossilkapitalet så är olika typer av koldioxidskatter nödvändiga. Som Thomas Sterner och Johan Lönnroth har svarat är olika typer av koldioxidskatter verkningslösa såvida de ej införs globalt.

Rikard Ledin da Rosa: Utan att problematisera ytterligare kring de olika lösningarna då jag tycker de tidigare skribenterna gjort detta mycket väl, så tror jag att alla satsningar behöver arbetas vidare med. Det går inte i dagens läge säga vad vi kommer lyckas få igenom politiskt, eller vad som kommer få marknaden att ställa om. Därför behöver vi arbeta med flera styrmedel samtidigt på olika nivåer för att så snabbt som möjligt skapa resultat.

Viktoria Janovskis: Styrmedel är nödvändiga, människan tar det ekonomiskt lönsamma systemet. Om koldioxidskatt sätts på fossila drivmedel måste det hållbara alternativet vara ekonomiskt lönsamt för konsumenten. De går inte att enbart sätta skatter på det sämre alternativet så att vardagen för den enskilda blir dyr. Det måste finnas alternativ som gör det enklare för konsumenten att göra rätt.

Om skatter påverkar livsmedelsproducenter så måste samtidigt gröna näringar subventioneras. EU borde subventionera gröna näringar mer än de subventionerar storskaliga producerande industrier.

Cecilia Dalman Eek: Vilka styrmedel som ska användas är, som flera konstaterat, svårt att på lång sikt säga. Problemet att få gehör för högre beskattning av CO2 eller utsläppsrätter hänger ihop med makten hos fossilindustrin som tidigare skribenter redovisat. Min uppfattning är ganska drastisk – det kommer att hända mycket när kapitalet inser att de förlorar på

klimatkrisen. När huvudkontor översvämmas och råvaruresurser påverkas kommer marknaden att agera. Tyvärr kan vi inte vänta så länge.

Problemet att få gehör för högre beskattning av CO2 eller utsläppsrätter hänger ihop med makten hos fossilindustrin som tidigare skribenter redovisat. Men det hänger också ihop med allmänhetens etablerade vanor och uppfattningar. I länder som Sverige finns invanda högkonsumtionsmönster med flygresor och långa bilresor, med Kina-shopping, ohållbar matkonsumtion och annat. Men det handlar också om mera vardagsnära möjligheter som att kunna köra till jobbet och köra barnen till fotbollsklubben om man bor på landet, att kunna ta bilen till gamla mamma om hon bor i en annan stad.

I det perspektivet kommer frågan om att ställa om vanorna att handla om att göra det solidariskt, att alla måste hjälpas åt. Det blir omöjligt att skapa förtroende för klimatinsatser om ekonomiska och andra eliter fortsätter konsumera fossilt eller helt sonika ställer om till post-fossil lyxkonsumtion som människor i allmänhet inte har en chans att betala. Stora elbilar och dyra tågsemestrar med familjen är exempel på hur ojämlika möjligheterna är för olika socioekonomiska grupper att leva hållbart. Det är helt enkelt en klassfråga i vilken utsträckning en kan leva hållbart.

Kort sagt måste alla kunna se möjligheter och drömmar också i en fossilfri framtid. Frågan om accept för styrmedel handlar om hur väl de kan användas för att motverka en återgång till det ojämlika fattigsamhället.

4. På flera håll har protester uppstått vid genomförandet av miljöåtgärder, till exempel skatt på koldioxid. Risken verkar ofta vara att politiker som vill genomföra miljöåtgärder tvingas avgå eller inte blir valda/omvalda, vilket i sin tur leder till att andra politiker som inte vill genomföra miljöåtgärder tar deras plats. Finns det någon lösning på detta?

Thomas Sterner: Jag tror detta är ett svårt dilemma som dels beror på fossila industriernas lobbyism dels på farhågor för regressiva fördelningseffekter. Tror ofta dessa är överdrivna men måste ändå tas på stort allvar. Dessa farhågor har fått ökad sprängkraft av den orsaken att samhället blivit mer ojämlikt de senaste 30 åren.

Johan Lönnroth: En mycket liten del av inkomsterna från en koldioxidskatt behövs för att kompensera de i glesbygd utan kollektivtrafik. Men fossilkapitalets makt är stor, de kan muta politiker att dansa efter deras pipa. EU måste troligen kompensera polackerna om de ska avveckla sitt kol. I övrigt måste fördelningspolitiken gå hand i hand med klimatpolitiken. Det avgörande är om vi kan mobilisera den globala miljörörelsen bakom Greta.

Håkan Bernhardsson: Det är klart att politiken måste ta ställning till människors materiella villkor inför införandet av diverse koldioxidskatter. Jag tror egentligen att de flesta bilister som upprörs över höga drivmedelsskatter är sympatiskt inställda till klimatomställningen, men att de anser att de allra rikaste i samhället gärna kunde bidra mest. För några månader sedan gjorde jag ett grovt räkneexperiment på hur en svensk ”carbon dividend” skulle kunna se ut. Idén är att minska påfrestningen på privatekonomin av koldioxidskatter genom att fördela tillbaka dem som en typ av ovillkorad basinkomst. Om vi låter alla 80 miljarder i skatter på klimat- och miljöområdet tillfalla den vuxna befolkningen så får varje vuxen cirka 10 000 kronor om året. Bortfallet av skatter kan i sin tur kompenseras av förmögenhetsskatt, arvs- och gåvoskatt och fastighetsskatt på de allra dyraste bostäderna. Drivmedelskostnaderna för ett vanligt hushåll med en vanlig personbil ligger idag på någonstans kring 20 000 kronor.

Sverige är tyvärr fortfarande något av en klimatmässig bananrepublik i händerna på några enstaka storföretag. De allra största industrierna omfattas av elrabatter på mer än 15 miljarder kronor om året i nuläget, vilket är mer än hela klimatbudgeten. Att höja skatterna för privatpersoner samtidigt som

storföretagen slipper undan notan sticker åtminstone i mina ögon. Börja med att höja skatterna för de allra rikaste och de som släpper ut mest.

Rikard Ledin da Rosa: Jag tror också att vi för att lyckas måste arbeta bredare. Med den korta tid vi har kvar har vi inte råd med svängningar och chansningar på nya lösningar. Breda politiska överenskommelser är därför en nödvändighet, trots utmaningarna det innebär.

Viktoria Janovskis: Folk blir inte arga för att dieseln blir dyrare utan de är arga för att det blir dyrare för mig, den enskilda. Om frågan refererar till Paris, så är det olyckligt att de införde en koldioxidskatt med en rad andra skatter som påverkar dem som har minst i samhället. Det är inte konstigt att människor blir upprörda när staten straffar de enskilda istället för att genomföra större modigare förändringar. Att få storföretag och industrier att ställa om, och att stötta de som redan arbetar med gröna näringar. Om bara dieseln blir dyrare blir det symbolpolitik vilket kan leda till att politiker som inte vill genomföra miljöåtgärder väljs i stället.

De ekonomiska styrmedlen som ska gynna klimatet måste ta hänsyn till rättviseaspekter. Det är lätt att sätta en koldioxidskatt på drivmedel, som tar hårdare på de som har mindre inkomst och landsbygdsbor. Därför borde, som nämnts ovan, de gröna näringarna, hållbara energiproducenter och de som på annat sätt bidrar till samhällsomställningen i större utsträckning, gynnas. Det ska gå att vara småbrukare, det ska gå att vara biogasproducent, det ska gå att enkelt producera solceller och satsa på vätegasproduktion, det ska gå att ha en blandskog utan ekonomiska incitament att kalavverka den, för att nämna några exempel.

Som jag skrev i föregående svar, blir det ohållbara dyrare måste det hållbara bli billigare så att det inte slår mot den enskilda eller de samhällsnyttiga. Om inte, kommer det, som frågan är ställd, att leda till missnöje. Helst ska det ske tvärtom, att det hållbara blir billigare först och sedan blir det sämre dyrare. Då hinner marknaden med också. Det behövs även åtgärder för att förändra

beteenden i samband med övergången, eftersom vi inte kommer kunna köra exempelvis bilar, på det sätt vi gör idag.

Idag ser vi inte nyttan av det som finns framför och runt omkring oss, i stunden, vi ser bara ekonomi i det som förstörs och tas bort. Det ska vara mer lönsamt att utföra plockhuggning för dem som har blandskog än att skövla trädplantage till grunden. Dagens ekonomi fungerar just så, ekonomin är linjär, med en början och ett slut, inte, som så många idag pratar om, cirkularitet och långsiktighet. Vi måste bli mer kollektivistiska och upprätta någon form av delningsekonomi. Vi behöver ett system där samhällets välmående inte baseras på det som produceras, konsumeras och kasseras. Istället behöver vi mäta samhällsutvecklingen med andra medel; lycka, närnatur, bevarad natur, gröna näringar, osv. Jag kan inte svaret på hur samhället behöver bli, men vissa strukturer behöver vi gå från och andra behöver vi gå mer mot.

Cecilia Dalman Eek: Frågan om acceptans för miljöinsatser handlar precis som alla andra samhällsförändringar om vilka som får bära de upplevda effekterna eller konsekvenserna av dem. Vi lever i en tid när en liten global elit på kort tid berikat sig extremt samtidigt som snabb urbanisering, migration och nedskalad samhällstrygghet skapar en ny sorts rotlöshet. En underliggande och i stora stycken begriplig revanschism kommer till uttryck när förändringar görs som upplevs försämra för flertalet och förbättra för ett allt rikare, frånvarande, fåtal. Försämringen kan innebära krav på förändrade vanor, upplevda försämringar eller synbart förlorade privilegier. Högerkrafter som motverkar klimatomställningen tjänar på vanligt folks frustration över ännu fler oönskade förändringar som inte går deras väg, även om samhällsutvecklingen objektivt går framåt inom stora områden.

Detta är inget nytt. För att få acceptans för vad som upplevs som stora förändringar krävs att de sker i dialog med dem som påverkas, och att man också tar hänsyn till deras behov och upplevelser.

Även här är energisektorn ett bra exempel. Trots en bred acceptans för behovet av insatser för att hantera klimatförändringarna, växer motståndet mot att etablera vindkraft. Men det finns goda exempel på etableringar av vindkraft också i större skala. Gemensamt för dem är att det har skett med stort hänsynstagande till invånarna. Det har funnits tillfälle att ta del av information och en förståelse från projektören om anpassningar och vikten av långvarig dialog. Genom att tillföra andra värden till en bygd kan en upplevd förlust hanteras. Genom att acceptera invånarnas upplevelser och justera planer och färdiga verk för upplevda störningar tar man befolkningen på allvar.

Det räcker inte med att visa på hur effektiv vindkraften är för att ställa om till ett hållbart energisystem. Det krävs både konkreta hänsynstaganden vid etableringen och optimeringar under drift och en ständig dialog med invånarna. Översatt till generella termer behöver omställningen ses som en gemensam samhällsomställning mera än som rena företagsangelägenheter.

Efterord av Örjan Nyström

Egentligen är jag fel person att skriva dessa avslutande rader. Mina kunskaper om alla de olika dimensioner som omställningen till ett mer hållbart samhälle rymmer är begränsade. Egentligen tror jag att jag levit i en form av verklighetsflykt vad gäller klimatkrisen (lite av samma slag som många inom vänstern befinner sig i gentemot globaliseringen, förresten). Här reses perspektiv som är svåra att famna utifrån de tankar som min generation vuxit upp med och formats av. Först småningom har det gått upp för oss att

denna kris kan vända upp och ner på väldigt många etablerade synsätt och sanningar om samhällets och människans villkor.

Det kanske är som i titeln till Naomi Kleins bok i ämnet, att ”detta ändrar allt” – eller i alla fall ganska mycket.

Man måste förstås instämma med Greta Thunberg då hon återkommande säger att vi måste lyssna på vetenskapen. Fast det budskapet måste nog kompletteras en del. Den berörda, huvudsakligen naturvetenskapliga, forskningen har förvisso avgörande information att förmedla och fortlöpande utforska kring *vad som händer och vad som troligen kommer att hända*. Däremot har de nödvändigtvis mindre att bidra med vad gäller *vad politikerna kan och bör göra*; hur de samhällliga villkoren ser ut för effektiva och hållbara insatser; hur kortsiktiga och långsiktiga insatser bör avvägas; vilka sociala och politiska konsekvenser den ena eller andra åtgärden får; hur klimatmässig hållbarhet ska kunna förenas med social, ekonomisk och politisk hållbarhet.

Här räcker inte den rent ”klimatvetenskapliga” informationen långt. Om de *samhälleliga* förutsättningarna för en klimatomställning borde andra vetenskapsgrenar som statsvetenskap, sociologi, ekonomi, socialpsykologi osv också ha viktiga kunskaper att förmedla. Men där torde parollen att ”lyssna till vetenskapen” vara svårare att tillämpa. Relevant samhällsvetenskaplig forskning är outvecklad när det gäller flera av de frågor som omställningen reser. Att lyssna till samhällsvetenskaperna förflyttar oss dessutom över i det diffusa gränsland mellan fakta och värderingar som dessa vetenskaper nödvändigtvis rör sig i.

I den allmänna debatten och den mediala miljö den förs i är det framförallt konsumtionen som ställs i centrum boven i dramat. Omställningen betraktas i ljuset av levnadsvanor och levnadssätt, mer allmänt formulerat i uttrycket att ”vi måste ändra livsstil”. Jag tror det är ett missriktat sätt att uppfatta

problemet. Kravet på omställning berör såväl konsumtionsmönster som produktions- och distributionssystem. Detta är olika dimensioner av ekonomin som i verkligheten hänger samman i ett nät av ömsesidiga beroendeförhållanden. Lika mycket som produktionen drivs av konsumtionen så präglar produktionssystemet utvecklingen av konsumtionsmönstren.

I ett bredare ekonomisk-politiskt perspektiv är ett vanligt slagord i miljö- och vänsterpolitiska sammanhang att vi måste ”bromsa tillväxten”. Några mer gripbara, konkreta idéer om vad man menar med detta, hur det ska åstadkommas och vilka konsekvenser ”minskad tillväxt” skulle få på samhällets funktioner, sociala förhållanden och politiska konflikter är det emellertid inte lätt att finna. Det blir en tom fras, bara.

I mer sofistikerade (och radikala) versioner hänvisar man till att ”minskad tillväxt” innebär en brytning med den kapitalistiska ackumulationens obönhörliga krav på att ”växa eller dö”. Innebörden torde vara att den enda vägen att åstadkomma en omställning är en djup kapitalistisk kris. Hur en sådan, med alla dess sociala (inte minst fördelningsmässiga) och politiska efterverkningar skulle kunna påverka alla de nödvändiga investeringar och andra åtgärder som fordras för en omställning förblir oklart. Och det nya socialistiska systemet torde inte stiga färdigt likt fågeln Fenix över kapitalismens förödda horisont.

Vad man än må tycka och tro om kapitalismens framtid måste man konstatera att klimatkrisens tidsperspektiv är för kort för storskaliga systemskiften. Om vi menar allvar med effektiva insatser för klimatomställning måste de rimligtvis genomföras inom några decennier. Det kan inte betyda annat än att det måste ske inom ramen för ett kapitalistiskt system där nödvändiga samhällsfunktioner kan vidmakthållas. Vad som fordras är en konstruktiv diskussion kring hur detta system kan reformeras.

En stor och mindre beaktad ”konsumtionsfråga” i sammanhanget är att omställningsprocessen måste ske på ett sätt som medger att vi kan försörja en världsbefolkning på 8-10 miljarder människor, varav en stor del befinner sig på gränsen till eller under existensminimum. Befolkningsutvecklingen i stort är överhuvudtaget en viktig faktor bakom miljökrisen i en tid då framväxten av en global medelklass på kanske 500 miljarder människor eftersträvar de välståndsnormer som vi i den rika världen etablerat. Idag handlar befolkningstillväxten framförallt om Afrika och orsakar ett växande migrationstryck mot (det åldrande) Europa – en demografisk obalans som lär präglade årtionden framåt och fördjupas av flyktingströmmar i klimatförändringarnas spår.

Omställningen skärper alla fördelningsfrågor i samhället, såväl inom som mellan länder. Men här är det nödvändigt att påminna om något som väldigt ofta skymms undan i den mediala vänsterdebatten: vi kan inte bara tala om hur resurserna fördelas, vi måste också tala om hur de ska produceras.

Omställningen ställer frågor om produktivitetstillväxt och innovationsförmåga inför nya utmaningar. Hur vi ska kunna åstadkomma en ökning av samhällets *kunskapsproducerande förmåga* torde vara avgörande för den omställning vi vill åstadkomma. Då talar jag inte bara om sambandet mellan forskning, teknisk utveckling och investeringar utan också om hur vi kan förverkliga ett ”lärande” arbetsliv.

Redan gjorda investeringar och etablerade produktionsmetoder och – organisationer gör utvecklingen i viss grad spårbunden. Om man vill ”byta spår” måste man förändra de räntabilitetskalkyler som styr investeringarnas och den tekniska utvecklingens inriktning och omfattning. Detta kan påverkas politiskt genom avgifter, subventioner och regleringar – en fråga som diskuteras i flera inlägg ovan. Ur produktionssynpunkt handlar klimatomställningen i hög grad om teknikskiften. Men de nödvändiga

tekniskiften det rör sig om kan inte bara vila på externa styrmedel. De måste också stödjas och drivas på ”internt” genom en utveckling av innovationsförmågan och den kunskapsproducerande kapaciteten i verksamheterna som sådana. Sådant talas det, som jag ser det, alltför lite om i klimatdebatten. Utvägen är inte en återgång till mer primitiva produktionsmetoder och därmed skärpta fördelningskonflikter inom och mellan länder i en värld av stigande befolkning med ökade anspråk på en värdig tillvaro.

Inför omställningens krav torde produktivitetens utvecklingen vara fortsatt lika central som under kapitalismens tidigare historia. Men den måste förmås ändra inriktning. Historiskt har produktivitetens utveckling handlat om nya metoder att öka utvinningen av naturresurser, i kombination med arbetskraftsbesparande produktionsmetoder. Nu blir det nödvändigt att utveckla en innovativ produktivitetens utveckling där *minskad* förbrukning och förstörelse av naturresurser blir ett dominerande mål för teknikutvecklingen. Ökad arbetsproduktivitet blir underordnad behovet av ökad resurssnålhet.

Att ta fram nya mått på produktivitetens utveckling och tillväxt blir centralt för den ekonomiska vetenskapen om den ska kunna producera relevant kunskap och vara värd att lyssna på. På samma sätt måste en ny inriktning, en ny begreppsvärld och nya måttstockar tas fram på en rad andra samhällsvetenskapliga områden.

I ett traditionellt ekonomisk-politiskt perspektiv kan man betrakta den klimatbetingade omställningen som en gigantisk strukturomvandling. Verksamheten kommer att slås ut, och nya kommer att tillkomma. I mindre skala har vi trots allt varit med om sådant upprepade gånger under kapitalismens historia. Här finns erfarenheter av nödvändiga omställningsinsatser, exempelvis i Sverige under 1950-70-talen, både när det

handlar om omställningsinsatser för arbetskraften och politisk inflytande över företagsstrukturer och teknikutveckling.

Men under dessa år handlade det trots allt huvudsakligen om att öka samhällets anpassningsförmåga till en huvudsakligen *marknadsstyrd* strukturomvandling. Dagens omställning lär, mot bakgrunden av den pressade tidsfaktorn och utmaningarnas storlek, ställa krav på mer direkta politiska ingrepp för att motverka en viss utveckling av strategiska branscher, företag och teknik och styra över mot andra.

Sist och slutligen handlar omställningen om vad politiken kan och bör göra. Här har, som sagt, berörda vetenskaper än så länge inte så mycket att säga. Vi har en hel del av negativa erfarenheter av 1900-talets försök till planhushållning. De må bevara mycket av sin giltighet men de måste nog revideras och omformuleras en del inför de nya utmaningar som omställningen ställer oss inför. Den strukturomvandling som klimatkrisen ställer oss inför kan inte vara marknadsdriven i samma grad och på samma sätt som förr. Visserligen kan den på olika sätt utnyttja marknadskrafterna som instrument för politiken att spela på, såsom exempelvis görs i systemen för handel med utsläppsrättigheter eller koldioxidskatt. Men hur effektiva sådana ingrepp än är torde marknadsmekanismerna vara för tröga för att omställningsprocesserna ska kunna gå snabbt nog.

Här finns tusen frågor att ställa, och då har jag inte ens snuddat vid det stora problemet förutsättningarna för någon form av global ”governance”.

Här finns alltså rum för flera inlägg och diskussionshäften i ”Tankeverksamheten”.

Författarna svarar själva för framlagda uppfattningar och slutsatser i Tankeverksamhetens skrifter.

© 2019 Tankeverksamheten inom arbetarrörelsen i Göteborg

Webb: www.tankeverksamheten.se

E-post: redaktion@tankeverksamheten.se

Cecilia Dalman Eek, Staffan Lindström, Ann-Marie Ljungberg, Örjan Nyström

Tidigare utgivet av Tankeverksamheten

2011

1. Anders Nilsson & Örjan Nyström, *Ny strategi för jämlikhet* (september 2011)
2. Anna Johansson, *Obligatorisk valfrihet? Nej tack!* (november 2011)
3. Gösta Esping-Andersen, *Att investera i barn och utjämna livschanser* (november 2011)

2012

4. Sofia Jonsson, *Trafficking i Europa* (januari 2012)
5. Erik Bengtsson, *Varför är fackföreningsrörelsen så svag i USA?* (januari 2012)
6. Johan Lönnroth, *Fragment av en hegeliansk historieskrivning över nationalekonomin ur svensk horisont* (februari 2012)
7. Roland Kadefors, *Jobba till 75? Om ålder, arbete och pensionering* (mars 2012)
8. Anders Nilsson & Örjan Nyström, *Ungdomsarbetslösheten i Sverige och Leerverkplikt i Nederländerna* (april 2012)
9. Anna-Lena Lodenius & Mats Wingborg, *Arbetarrörelsen och hotet från högerpopulisterna* (april 2012)
10. Erik Bengtsson, Jack Rolka & Fredrik Ståhle, *Arbetsmiljörapport* (maj 2012)
11. David Ljung, *Nya tider – nya jobb: Utmaningar och utvecklingsvägar i jobbpolitiken* (juni 2012)
12. Kerstin Littke, *Förutsättningar för framtidens livslånga lärande i Sverige* (juni 2012)
13. Anders Nilsson, *Underbara dagar framför oss: Om sociala investeringsstrategier med barnperspektiv för hållbar storstadsutveckling i kunskapsamballet* (juli 2012)
14. Christer Thörnqvist & Charles Woolfson, *Upphandlingar och nerköp: Om lagstadgad social dumpning i byggnadsbranschen* (september 2012)
15. Johan Büser & Anna Johansson, *Ett förslag till socialdemokratisk handlingslinje mot riskkapitalister i välfärden* (september 2012)
16. Anders Nilsson & Örjan Nyström, *Dags att skrota "full sysselsättning"?* (november 2012)
17. David Ljung, *Är vi smarta nog för de nya jobben?* (november 2012)
18. Anders Nilsson, *Nystartszoner – möjligheter, hot eller retoriskt slag i luften?* (november 2012)
19. Delvin Arsan, Tor Gustafsson & Stig-Björn Ljunggren, *Gläntan i skogen – om socialdemokratins utmaningar i en ny tid* (december 2012)

2013

20. Erik Bengtsson, Sören Mannheimer, Anders Nilsson & Örjan Nyström, *Att skjuta överskottet i bytesbalansen till inbemska investeringar* (januari 2013).
21. Ingvar Johansson, *Välfärdskapitalism med jämlikhetsnorm?* (februari 2013)
22. Gösta Esping-Andersen, *Jämlikhet med en lycklig bourgeoisie: Den socialdemokratiska vägen till jämlikhet* (mars 2013)
23. David Ljung, *Har vi råd att inte satsa mer på jämställdhet?* (mars 2013)
24. Lars Ag, Bo Elmgren, Helmuth Föll, Sune Gidgård & Stig Lahti, *Arbetsförsäkring åt alla!* (april 2013)
25. Peter S. Adler, *Det dynamiska förhållandet mellan kodifierad och icke-kodifierad kunskap* (april 2013)
26. Anders Nilsson, *Att förstå världen* (juli 2013)
27. Sandrine Bony, Bjorn Stevens, Isaac Held, John Mitchell, Jean-Louise Dufresne, Kerry Emanuel, Pierre Friedlingstein, Stephen Griffies & Catherine Senior, *Koldioxid och klimat: Perspektiv på en vetenskaplig bedömning* (augusti 2013)
28. Erik Bengtsson, Jack Rolka & Fredrik Ståhle, *Organisera eller rekrytera? En rapport om facklig förnyelse* (september 2013)

29. David Ljung, *Kina – risk eller räddning för jobben i Sverige och Europa?* (oktober 2013)
30. Anna Johansson, Linus Glanzelius, Jan Nilsson, Olle Ludvigsson, Pasi Sahlberg & Anders Nilsson, *Tre texter om skolan* (december 2013)

2014

31. Sheri Berman, *Socialdemokratin och skapelsen av allmänintresset* (januari 2014)
32. David Ljung, *Vad kan vi vinna på att göra de sjuka jobben friska?* (mars 2014)
33. Johan Lönnroth & Jimmy Sand, *Den svenska vänsterns historia* (april 2014)
34. Anders Nilsson & Örjan Nyström, *Det polytekniska bildningsidealet och den tredje industriella revolutionen* (maj 2014)
35. Colin Crouch, *Från defensiv till offensiv och framåtsyftande socialdemokrati* (juni 2014)
36. Anders Nilsson & Örjan Nyström, *Istället för valanalys* (september 2014)
37. Örjan Nyström, *Trå essäer* (oktober 2014)
38. Anders Nilsson, *Läget i världen* (december 2014)

2015

39. Ann-Sofie Hermansson, Anne-Marie Lindgren, Anders Nilsson, Örjan Nyström, Christer Persson & Levi Svenningsson, *För en jämlikhetsutredning* (februari 2015)
40. David Ljung, *Mer frihandel = fler jobb? Sysselsättnings effekter av ett frihandelsavtal mellan EU och USA* (mars 2015)
41. Ingvar Johansson, *Globalisering och förtjänst – fallet Zlatan* (april 2015)
42. Cecilia Dalman Eek, *Kris i befolkningsfrågan? Om urbanisering och jämlikhet* (maj 2015)
43. Sven Bremberg, *Förskolan, barnen och framtiden* (juni 2015)
44. Ann-Sofie Hermansson, Ingvar Johansson, Anders Nilsson & Örjan Nyström, *Sommarlektyr: Om Grekland, missundsjuka, Marx och sorg som flyter* (juli 2015)
45. Anders Nilsson, *Europeiska unionens grekiska kris* (juli 2015)
46. Anders Nilsson, *Vart är Kina på väg?* (augusti 2015)
47. David Ljung, *Vilken framtid har försvarsindustrin?* (november 2015)
48. Bosse Elmgren, *Ett långt brev* (november 2015)
49. Ingvar Johansson, *En död Marx, en åldrad Liedman och dagens unga vänster* (december 2015)

2016

50. Johan Lönnroth, *Palme och den socialdemokratiska utopin – en bitvis självbiografisk betraktelse* (februari 2016)
51. Ingvar Johansson, *Välfärdsstaten och globaliseringen* (april 2016)
52. Johan Lönnroth & Jimmy Sand, *"Klassambälle i omvandling" och "Det svarta hålet socialismen" – två kapitel ur en kommande bok* (juni 2016)
53. Örjan Nyström, *Ressentiment – socialpsykologiska aspekter av ojämlikhet* (augusti 2016)
54. Anders Nilsson, *Hillary Clinton, Keynes och olika slags keynesianismer* (augusti 2016)
55. Anders Lindberg, Nathalie Besér, Anders Högström, Marie Demker, Ann-Marie Ljungberg, Lars Wenander, Cecilia Dalman Eek, Anders Nilsson & Johan Flanke, *Inte bara ekonomin är bankrutt – GP från socialliberalism till högerpopulism* (september 2016)
56. Anders Nilsson, *Nyanländas väg till jobb – med appendix om hyperrealiteten* (november 2016)

2017

57. Stefan Carlén & Christer Persson, *Är det möjligt att nå arbetslöshetsmålet? En starkare ekonomisk politik är nödvändig* (januari 2017)

58. Åke Magnusson & Anders Nilsson, *Global värld – gemensam färd?* (april 2017)
59. Ann-Marie Ljungberg, Johan Lönnroth & Jimmy Sand, *150 år av feminism – från kvinnosak till jämställdhetspolitik* (juni 2017)

2018

60. Ingvar Johansson, *Sverige som hybridstat: Det krävs en perspektivförskjutning i synen på Sverige* (september 2018)
61. Örjan Nyström, *Meritokratiens värdegrund – om jämlikhet och meritokrati* (december 2018)

2019

62. Örjan Nyström, *Professionerna* (juni 2019)
63. Ann-Charlotte Kindmark och Olivia Hjort, *Den enda berättelsen? -En kvantitativ studie av könsfördelningen i 1181 barnböcker på sju förskolor i Göteborg.* (augusti 2019)
64. Jonas Olofsson, *Har den nyliberala eran nått vägs ände?* (oktober 2019)
65. Johan Lönnroth, *Den svenska riksbanksreformen 1998/99*
66. Ingvar Johansson, *Professionalisering i en ny tid. Tankar kring det socialdemokratiska strategitänkandet.*

2020

67. Ann-Marie Ljungberg, *Miljö och demokrati* (januari 2020)

Samtliga tidigare rapporter kan laddas ned från www.tankeverksamheten.se.

Skickar du din e-postadress till redaktion@tankeverksamheten.se så ser vi till att du inte missar någonting i vår kommande utgivning.

Om tillväxt och miljöproblem hänger ihop, hur ska man då göra för att skilja dem åt? Är det ens möjligt? Eller behövs inte tillväxt? Och hur kommer demokratin in? Vi har skickat frågorna till personer som har insyn i och kunskap om dessa områden.

